Володимир Баран,
член-кореспондент НАН України,
м. Київ

Якщо підходити до "Повісті минулих літ" як до датованого історичного джерела, в якому навіть не датована вступна частина відповідає історичним реаліям (за винятком окремих легендарних епізодів, які не важко виділити), то дискусії про норманство, слов'янство чи іранство русів втрачають сенс.

ПРОБЛЕМИ РУСІВ У СВІТЛІ АРХЕОЛОГІЇ

Об'ємний пласт лінгвоісторичної літератури, присвячений цій проблемі, значною мірою заполітизованій, набуває переважно історіографічного значення. Київський літописець чітко, впевнено й однозначно висловлює свою позицію з цього питання. Він знає норманів-русів, до яких належить і київська династія князів Рюриковичів. Оскільки в часи літописця князі вже ослов'янилися, а очолена ними держава, отримавши назву Русь, поступово поширювала її на племінні об'єднання, що входили до неї ("поляне иже ныне зовомая Русь"), то він, ніби передбачаючи полеміку, вважав за необхідне довести і пояснити нащадкам походження князів і цієї назви.

Називаючи всі чотири північно-східні племена (чудь, словени, кривичі і весь), що посилали посольства "...за море, до варягів, до Русі", літописець пише: "Бо так звали тих варягів — русь, як ото одні звуться свеями (шведами), а другі — норманами, англами, інші готами, отак і ці".[1]

Літопис, Бертинські аннали і перші договори київських князів з Візантією, на наш погляд, дають, порівнюючи, найбільш виразний джерельний матеріал для розуміння складних, часто непередбачено сплетених у єдиний клубок міжетнічних відносин слов'янських племінних об'єднань і різних груп степових номадів, хозарів, норманів ("варягів") напередодні виникнення Київської держави. В інших джерелах "русь" як озброєні загони, купці чи посольства згадуються лише принагідно і слабо піддаються або не піддаються без натяжок історичним реконструкціям. Звідси така велика кількість різних суперечливих концепцій, історична сутність яких час від часу дещо змінюється, уточнюється, але більше під тиском політичних обставин, ніж з огляду на перегляд старих чи появу нових джерел.

Ми вже в одній із статей, а також монографії проаналізували концепцію Б. О. Рибакова про росомонів-русів,[2] підхоплену багатьма радянськими дослідниками. Суть концепції зводиться до того, що багаті скарби VI—VIII ст. Середнього Подніпров'я мартинівського та перещепинського типів належали племенній верхівці слов'янського племені русів. Останнє, на думку Б.О.Рибакова, утворилося внаслідок сармато-слов'янського симбіозу. Воно поглинуло всі інші подніпровські племена й утворило область, яка пізніше, в часи Київської держави, отримала назву "руської землі". Згодом ця назва поширилась на всю державу, відому як Київська Русь. Уже V—VI ст. роси, або руси, за Б. О. Рибаковим, витісняють давні імена слов'янських (антських) племен — полян, деревлян, полочан, сіверян та інших — і утворюють східнослов'янську єдність — основу майбутньої давньоруської народності.[3]

Наступні дослідження і виявлення нових місцезнаходжень скарбів мартинівського типу в ареалі на поселеннях пеньківської культури антів, а також колочинської культури, показали, що вони належать останнім, як це доводив О. О. Спіцин ще у 1928 р.[4] Що стосується скарбів перещепинського типу (Перещепин, Глодоси, Келагеї, Нові Санжари та ін.), то О. К. Амброз та інші дослідники довели, що вони фактично являють собою багаті елітні поховання тюркських номадів.[5] Разом цей пласт багатих знахідок збігається у часі з інтегративними процеса-

[1] *Літопис Руський — К., 1985. — С. 12, 16.*

[2] *Баран В. Д. Скарби VI—VIII ст. Анти чи Русь? — Археологія №1, 1998. — С. 15—27. Його ж: Давні слов'яни. — К., 1998. — С. 65—69.*

[3] *Спицын А. А. Древности антов. — Сб. отд. русского языка и словесности АН СССР. — М., 1928.*

[4] *Спицын А. А. Древности антов. — Сб. отд. русского языка и словесности АН СССР. — М., 1928.*

[5] *Амброз А. К. Кочевнические древности Восточной Европы и Средней Азии V—VII вв. — Степи Евразии в эпоху средневековья. — Археология СССР. — М., 1981. — С. 10—23.*

ми на межі Степу і Лісостепу, що відбувалися в середовищі болгарських, аварських та антських племінних елітних груп. **Як відомо, саме кочовики, особливо їхня еліта, з найдавніших часів накопичували у своїх руках великі багатства, які нерідко потрапляли разом з ними в могилу.** На відміну від них, слов'яни V—VII ст. не залишили нам багатих елітних поховань, хоч за писемними джерелами відомі імена слов'янських племінних вождів (Бож, Мусокій, Ардагаст, Пірогаст, Межамир та ін.). При цьому необхідно підкреслити, що ні в одному з писемних джерел імена слов'янських князів у додержавний період не згадуються у зв'язку з русами. Усі знахідки, що належать до мартинівського типу, разом становлять 24 місцезнаходження — це скарби, закопані перед загрозою пограбування, яку становив для слов'янського землеробського населення та його еліти номадський Степ. У кінці VII — на поч. VIII ст., за археологічними матеріалами, простежується також інфільтрація правобережного населення склавінів в області антів та їхня інтеграція. Недавно з'явилася навіть концепція (І. О. Гавритухін, А. М. Обломський), за якою антська племінна еліта закопала скарби у зв'язку з приходом сюди склавінів.[6] І хоч вона виглядає дещо надуманою щодо воєнної загрози, яку для антів становили склавіни, факт переходу правобережного склавінського населення на лівий берег Дніпра незаперечно підтверджений археологічними матеріалами. Цей процес був тривалим і мирним, тому ховати скарби не було причин. Варто пригадати, що в VII ст. був закопаний скарб і на території давнього Галича, де жили склавіни. Приналежність скарбів мартинівського типу антам підтверджується не тільки тим, що до них входить один і той самий набір речей, а й тим, що наявні в них речі знаходять собі аналогії серед металевих виробів слов'янських ремісників і нерідко відповідають кам'яним відливним формам із ремісничих майстерень, відкритих як на антських, так і на склавінських поселеннях (Скибинці, Семенки, Бернашівка, Зимне). Якщо порівняти карти поширення скарбів VI—VII ст. мартинівського типу з картами пеньківської і колочинської культур, то неважко переконатися, що переважна кількість їх знаходяться в межах і навіть на поселеннях цих культур. Це визначає їхню належність антській верхівці в цьому регіоні.

Отже, скарби мартинівського типу, як і пеньківська культура, належали антам, відомим у Середньому Подніпров'ї за писемними джерелами. Наявність деяких із них в ареалі Колочинської культури свідчить про інфільтрацію антів у райони Верхнього Подніпров'я, де у III—VIII ст. основною групою було слов'янське населення київської та колочинської культур, що поступово слов'янізувало балтський субстрат.

В основу своєї концепції про приналежність скарбів слов'янським русам Б. О. Рибаков поклав 129-й параграф праці готського історика Йордана "Гетика", написаної в середині VI ст.[7] Він інтерпретує етнонім "росомони" як "русские люди" і припускає, що в складі лісостепових слов'янських племен, внаслідок сармато-слов'янського симбіозу, "...окреслилось близько IV ст. плем'я "росів", які жили очевидно в південній частині слов'янського світу, найближче до готів на р. Рось.[8] Але з контексту § 129 "Гетики" випливає, що термін "gens" вжитий тут Йорданом не в значенні племені, як вважає Б. О. Рибаков, а в значенні роду, "клану", як його тлумачить О. М. Анфертьєв (не плем'я, а рід росомонів — як "ingente Amala" — рід Амалів).[9] На користь того, що Йордан писав про рід росомонів, а не про плем'я, свідчить і конкретика цього абзацу. Йордан називає імена сестри (Суніхільда) та братів (Сар та Аммій). У тексті "Гетики", де йдеться про племена, по імені називаються, як правило, лише вожді (рекси) чи їхнє найближче оточення. О. Анфертьєв вважає, що зіставлення імені роду росомонів ("Rosomonorum gens") з "... етнонімом русь не має під собою ніякого ґрунту".[10] Тому поняття "Русь", "Русская земля", що нібито означають майже споконвічну етнографічну, мовну, політичну єдність східних слов'ян, а пізніше — давньоруську народність на величезному просторі від Вісли до Волги і від Балтійського до Чорного морів, надумане і нереальне. Писемні джерела кінця IV — початку VII ст. засвідчують слов'янських антів, а не русів, які, за Б. О. Рибаковим, мали становити ядро майбутньої літописної "Руської землі" в Середньому Подніпров'ї.

Не посилюють концепції про інтеграційну діяльність легендарних слов'янських росів у IV—VII ст. і дані, наведені Б. О. Рибаковим із географічного нарису сірійського автора середини VI ст. Захарія Ритора або Псевдозахарія.

Легендарний народ "hrws" (грос, ргос), що, за Псевдозахарієм, живе на північ від не менш легендарних амазонок, також не

[6] *Гавритухин И. О., Обломский А. М. Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст. — М., 1996. — С. 140—148.*

[7] *Йордан. О происхождении и деяниях гетов (пер. Е. Скржынской). — М., 1960. — С. 91—92.*

[8] *Рыбаков Б. А. Древняя Русь и русские княжества XII—XIII вв. — М., 1982. — С. 86.*

[9] *Свод древнейших письменных известий о славянах. Т. 1 (I—I вв.). — М., 1991. — С. 113, 155.*

[10] *Там же. — С. 155.*

може бути визнаний за слов'ян-русів. Ці казкові неозброєні люди-велетні, "яких і коні носити не могли із-за ваги їхнього тіла", краще вписуються в міфологію, ніж у реальність. Крім того, лінгвісти пояснюють "hrws" (рос, рус) як іранські форми "rouka"/"ruk", що означає "світло", "блискучий", "білий". О. М. Трубачов наводить багато прикладів ономастичної термінології Північно-Причорноморського регіону, що більш-менш співвідноситься з цими термінами, але він також виводить їх від індоіранської основи "ruksa/rus(s)a", що означає "світлий", "білий".[11] Він допускає, що у Приазов'ї, в Північному Причорномор'ї і Тавриді міг існувати етнос із назвою "роси", яка пізніше була перенесена на слов'ян.

Приєднавшись до поглядів О. М. Трубачова, В. В. Седов, виходячи з археологічної ситуації в цих регіонах, вважає, що асиміляція іраномовних скіфо-сарматів Північного Причорномор'я слов'янським населенням відбулася в час існування черняхівської культури (III — IV ст.), до появи тут тюркських номадів. Це припущення було б логічне, якби справді на берегах Чорного моря були відкриті слов'янські пам'ятки IV—VII ст. Але їх тут немає. Відомі численні сарматські, скіфо-сарматські або готосарматські, а пізніше — тюркські могильники. З приводу білявого народу, що жив у першій половині I тис. н. е. в степах Північного Причорномор'я, хочу вказати на повну відсутність у цьому регіоні навіть елементів слов'янської матеріальної культури на сарматських могильниках у період черняхівської культури. Разом із цим пригадаємо, що Аміан Марцелін пише про наявність там красивих аланів із світлим волоссям.[12] Отже, світлі люди, що жили в причорноморських степах, не обов'язково мають бути слов'янами, на що натякає і О. М. Трубачов. У всякому разі, нам не вдалося ні разу в степах Дніпровського Причорномор'я виділити будь-які пам'ятки першої половини I тис. н. е., які можна було б пов'язати зі слов'янами, хоча ми займалися пошуками їх багато років. Слов'янські пам'ятки першої половини I тис. н. е. відкриті лише у лісостеповій частині України.

Отже, росомони — це сарматське родове ім'я. Термін "hrws" сірійця Псевдозахарія у лінгвістичній літературі пояснюється не як іменник — назва якоїсь етнічної групи, а як прикметник "біляві" ("біляві люди"). Це означення з названих вище причин не відноситься до слов'ян. Спроба вичленити русів із етнонімів "росомони" або "роксолани", розділяючи їх на дві частини (такі спроби відомі з XV—XVII ст.) на зразок роксолани-рос-алани — алани-роси, виявились неспроможними.

Нещодавно (1999 р.) з'явилося нове монографічне історико-археологічне дослідження В. В. Сєдова "Древнерусская народность", у якому зроблено ще одну спробу виділити серед слов'янських старожитностей археологічні пам'ятки русів, але вже на матеріалах іншого хронологічного зрізу. Тепер у центрі своїх побудов В. В. Сєдов поставив волинцівську археологічну культуру кінця VII—IX ст. Дніпровського Лівобережжя, в ареалі якої існував крупний "Каганат русів", що тримав у постійному страху Хозарію.[13]

Ця культура досить добре вивчена українськими археологами та інтерпретована як старожитності літописних сіверян, які "...сіли на Десні і по Сейму, і по Сулі".[14] Останнім належить і роменська культура VII—X ст., що є наступним хронологічним етапом волинцівської.[15]

Волинцівську культуру обрано В. Сєдовим не випадково. Територіально вона межує з Хозарським каганатом, представленим в археологічному відношенні салтівськими поселеннями, городищами і некрополями. Як відомо з літопису, носії волинцівської культури — сіверяни — перебували у сфері впливу Хозарії і платили данину. Порівняно високорозвинена Хозарська держава справляла економічний і культурний вплив на своїх сусідів. Тому волинцівські старожитності дещо виділяються серед інших східнослов'янських культур високим рівнем залізоробного ремесла і металообробки взагалі, землеробства і навіть блиском імпортної високохудожньої досконалої гончарної кераміки. Це, як і скарби, про що йшлося вище, підходить вибраному, майже харизматичному племені русів, яке, за В. Сєдовим, утворивши свій каганат, вершило історичні долі всіх східних слов'ян.

Друга причина вже не є чисто археологічною. Вона випливає з того, що, на думку В. Сєдова, можна знайти в писемних джерелах свідчення про русів, які дозволяють помістити

[11] *Трубачев О. Н. К истории Руси (наблюдения лингвиста). — М., 1993.*

[12] *Йордан. О происхождении и деяниях гетов (пер. Е. Скржынской). — М., 1960. — С. 275—276.*

[13] *Седов В. В. Древнерусская народность. — М., 1999. — С. 50—82.*

[14] *Літопис Руський. — К., 1985. — С. 3.*

[15] *Березовец Д. Т. Археологические памятники летописных северян. — КСИА АН УССР, К., 1953, вып. 3. — С. 21—26; Сухобоков О. В. Дніпровське Лісостепове Лівобережжя у VIII—XIII ст. — К., 1992. — С. 32—35; Петрашенко В. О. Формування культури типу Луки-Райковецької у Середньому Подніпров'ї // Зб. Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тис. н. е. — К. — Львів, 1999. — С. 230—237.*

їх у "каганат" у межах ареалу волинцівської культури, поряд з Хозарією. Для цього В. Сєдов використав журнал спостережень франкського уряду за подіями у Північному Подунав'ї, відомий у літературі як "Опис міст і областей Північного Дунаю", іменований "Баварським географом". Його дослідники, зокрема О. Назаренко, О. Пріцак, О. Трубачов, Й. Геррманн, Г. Ловмянський та інші, вважають, що це перша згадка про русів (Ruzzi) у латино-германському варіанті.[16] Але на цьому виразність джерела закінчується. В. Назаренко, який найдетальніше спрацював це джерело, датує його другою половиною IX ст.[17], а це — фінал волинцівської культури і початок роменської. Отже, ці дані синхронні не волинцівській, а роменській культурі. З іншого боку, VIII—IX ст. — це період активності вікінгів у Європі. У цей час на території угро-фіннів та північно-східних слов'янських племінних союзів закріплюються нормани (варяги) і збирають з них данину. "В лето 6367 (859) имяхо варязи изь за моря на чуди и на словенех, на мери и на всехь кривичех".[18] Але ці, другі, історичні реалії В. Сєдов опускає, хоч археологія засвідчує, що в Ладозі в IX ст., ще до покликання князів, жили як слов'яни, так і нормани-варяги. Це стосується й інших городищ північно-східної частини слов'ян.

Із списку етнообластей (civitates) обираються ті, які належать до східноєвропейського ареалу. Серед них Caziri (хозари), після яких Ruzzi (руси), після них Forsderen, Liudi, Fresiti. За послідовністю назв у списку В. Сєдов поселяє русів в ареалі волинцівської культури на північний захід від Хозарського каганату. Forsderen Liudi читаються як одне складне слово з давньоверхньонімецької — Forsderriliudy і вважаються деревлянами (лісовими людьми); Fresiti (за Й.Геррманном — з давньоверхньонімецької мови (Freisassen — "вільні люди"), тобто, на думку В. Сєдова, мешканці поля — поляни. Правда, тут є одне неузгодження. Як відомо, літописні поляни займали регіон, який лежить між деревлянами і волинцівською культурою, що не відповідає послідовності списку. Крім того, і Forsderen, і Liudi, і Fresiti — це за списком "Баварського географа" окремі назви етнообластей, тому їхня інтерпретація, а тим більше місце на карті Європи, не ясні, їх можна і навіть слід вважати невизначальними.

Й. Геррманн вважає, що етнообласті "Баварського географа" зафіксовані відповідно до напрямів торгових шляхів[19]. Отже, у нього етнообласті: Ruzzi, Forsderen, Liudi, Fresiti незалежно від того, як він їх інтерпретує, знаходяться між хозарами (Caziri) та уграми (Ungare) у Причорномор'ї, тобто південніше від регіону волинцівської культури, на Дніпрі.

Дещо по-іншому уявляє собі список civitates "Баварського географа" О. Назаренко, і вже зовсім інакше читає його О. Пріцак. О. Назаренко, як і Г. Ловмянський, Й. Геррманн та ін., розділяє етноназви на групи за торговими магістралями.[20] Він зводить їх до чотирьох груп, позначаючи цифровою нумерацією. 1-ша група з першої частини списку (№ 3—17) веде свій перелік з півночі на південь уздовж кордону Франкської держави; 2-га — Сілезько-Лужицька група (№54—64); 3-тя група, що відповідає балтійсько-волзькому торговому шляху (№ 42—48), з можливим північно-причорноморським продовженням (№ 49—53). У зв'язку з великою кількістю неідентифікованих назв велику центральну групу civitates (№ 18—40) не може бути підведено під будь-яку закономірність. Для нашої теми найважливішою є третя група civitates, прив'язана до балтійсько-волзького торгового шляху. За О. Назаренком, сюди входять етнообласті від назви Пріпшани (Prissani) до назви Угри (Ungare). Ідентифікація трьох перших (Prissani, Velunzani, Bruzi) не зовсім ясна, але серед них уписана назва Bruzi (Пруси), тому їхня локалізація на північному торговому шляху допустима. Четвертий за порядком списку етнікон Вісунбейри (Vuizunbeire). Його приблизно визначає О. Назаренко як весь. Отже, його відношення до балтійського шляху зрозуміле. (В. Сєдов цей етнікон визначає як волиняни). Безсумнівно, з волзьким шляхом пов'язані Caziri (хозари), а між ними й уграми (Ungare), що в IX ст. кочували в Причорномор'ї, стоять у списку Ruzzi (руси), Forsderen, Liudi, Fresiti, Seravici, Lukolane. Усі спроби ідентифікації останніх п'яти етніконів, на нашу думку, безуспішні. Навіть Lukolane, якщо їх співвідносити з лучанами, випадають із групи, поєднаної назвами хозар та угрів. Тому визначати за ними локалізацію русів, перетворивши останніх на Руський каганат, як це робить В. Сєдов, принаймні занадто сміливо і ризиковано. Отже, до їх-

[16] *Назаренко А. В. Немецкие латиноязычные источники IX—XI вв. — М., 1993; Пріцак О. Походження Русі. — К., 1997. — С. 40—45; Трубачев О. Н. В поисках единства. — К., 1997. — С. 223; Геррманн И. Ruzzi, Forsderen Lindi, Fresiti. — К вопросу об исторических и этнографических основах "Баварского Географа". — Сб. Древности славян и Руси. — М., 1998. — С. 163—168.*

[17] *Назаренко А. В. Там само — С. 8.*

[18] *Геррманн И. Там само — С. 164.*

[19] *Геррманн И. Там само. — С. 164.*

[20] *Назаренко А. В. Там само. — С. 15—42.*

ньої однозначної ідентифікації вони ніяк не можуть служити історико-географічними реперами.

О. Пріцак, який присвятив лінгвістичному та історичному аналізу "Баварського географа" як джерела багато сторінок праці "Походження Русі", повністю заперечує, що тут ідеться про слов'янських русів із Середнього Подніпров'я. На його думку, в останній чверті VIII ст. цю назву перенесла до Північно-Східної Європи Рутено-фризько-норманська торговельна компанія, що сформувалася в Галії під назвою "Русь". Саме цих русів фіксує "Баварський географ", складений в імперії Каролінгів.[21]

Таким чином, етнікони зі списку етнообластей, де велика кількість їх не піддається перевірці і не може бути визначена, дуже ризиковано, а то й просто недопустимо ставити в основу відповідальних історико-археологічних реконструкцій.

Уже сам той факт, що В. Сєдов поселяє русів IX ст. у лівобережному Середньому Подніпров'ї, Й. Геррманн та О. Трубачов — в Азовсько-Причорноморському регіоні, а О. Пріцак у регіонах, де діяла Рутено-фризько-норманська торговельна компанія, говорить про рівень невизначеності "Баварського географа" як історичного джерела. Якщо вважати ймовірною спробу О. Назаренка пов'язати ідентифіковані етнікони пруси, хозари, руси, угри з балтійсько-волзьким торговим шляхом (навіть при тому, що він повертає в бік Причорномор'я), то з цього ніяк не випливає, що руси середини IX ст. — це слов'яни, носії волинцівської культури, і що жили вони в цей час — до приходу норманських князів Рюриковичів, у Середньодніпровському Лівобережжі — як вважає В. Сєдов.[22]

В історичній реконструкції В. Сєдова це виглядає так: частина черняхівського слов'янського населення в симбіозі з сарматами під тиском гунів наприкінці IV—V ст. переселилася з Північного Причорномор'я в далеке Самарське Поволжя. Тут воно створює іменьківську культуру. В кінці VII — на початку VIII ст. носії іменьківської культури вже в зовсім іншій іпостасі переселяються у Середньодніпровське Лівобережжя і створюють тут Каганат русів, представлений археологічно волинцівською культурою. Типологічний зв'язок між іменьківською та волинцівською культурами пояснюється наявністю в їхніх керамічних комплексах високоякісних гончарних посудин та виготовлених за їхнім зразком поодиноких провощених ліпних горщиків. У керамічних комплексах на волинцівських пам'ятках справді є високоякісні гончарні посудини салтово-маяцьких зразків. Вони разом становлять близько 10 % посуду. В іменьківських пам'ятках (і то не у всіх) — це лише окремі рідкісні знахідки. Усе це, на нашу думку, свідчення хозаро-болгарських культурних впливів на обидві культури. За словами дослідника волинцівської культури С. Юренко, гончарна високоякісна кераміка, що є в її комплексах, — це "іншокультурні впливи", що засвідчують етнічну неоднорідність населення Дніпровського Лівобережжя.[23] В усіх культурах, що перебували під впливом Хозарського каганату, є такий посуд, характерний для салтово-маяцьких старожитностей. В. Сєдов не наводить ніяких доказів, які б свідчили про відхід великої групи черняхівського населення з Нижнього Дніпра на Волгу. Писемні джерела, зокрема Йордан та Прокопій Кесарійський, подають відомості про відхід черняхівських готів та аланів на Дунай і не знають готських відселень у Поволжя. Одним невиразним наземним житлом, відкритим на Старо-Майнському городищі в Ульяновській області, яке нібито може мати аналогії на вельбарських і тих черняхівських поселеннях, де жили готи, пояснити переселення не готів-германців, а слов'янських великих груп із черняхівського ареалу на Волгу нелогічно і неможливо. На цьому городищі і на інших поселеннях іменьківської культури відкрито численні квадратні житла — напівземлянки з центральним стовпом, близькі до жител київської культури. Вони і належали слов'янським переселенцям у Поволжі.

Слід вважати надуманим слов'яно-іранський симбіоз у черняхівській культурі Північного Причорномор'я, де сарматські матеріали відомі, але немає слов'янських, про що говорилося вище. Немає ніяких даних, що саме цей симбіоз і є руси, які спочатку пішли на Волгу, а звідти вже у вигляді іменьківсько-волинцівської культури повернулися на Дніпро і створили тут "Каганат русів". З приводу слов'яно-іранського симбіозу недвозначно висловився О. Трубачов. Він вважає, що іранське походження слова "Русь" позбавлене лінгвістичної опори.

Питання витоків волинцівської та її спадкоємиці роменської культур виникло з появою перших публікацій про них. Воно дискутується і сьогодні.

[21] *Пріцак О. Походження Русі. — С. 53.*

[22] *Седов В. В. Славяне в средневековье. — М., 1996. — С. 194—200; Його ж: Древнерусская народность. — М., 1999. — С. 50—92.*

[23] *Юренко С. П. Население Днепровского Левобережья в VII—VII вв. (Волынцевская культура) — Сб. Тр. V Междунар. Конгр. археологов-славистов. Т. 4. — К., 1988. — С. 244—250.*

І. Ляпушко вважав, що роменська культура, до якої він включав і волинцівські пам'ятки, виникає з приходом на Лівобережжя на початку VIII ст. населення слов'янської райковецької культури з правого берега Дніпра.[24] Спостереження дослідника про близькість пам'яток райковецької і роменської культур підтверджуються все новими матеріалами. Більше того, нині вдалося встановити, що процеси інфільтрації слов'янського правобережного населення на Лівобережжя почалися ще на етапі празько-корчацьких та пеньківських старожитностей на початку VII ст. Про це однозначно свідчить поява тут глиняних печей, вирізаних у материковому останці, курганних поховань, певних типів ліпного посуду, що не мають на Лівобережжі місцевих попередників, але характерні для Волинського Правобережжя. Недавно виникла навіть концепція (І. Гавритухін, А. Обломський, О. Щеглова), за якою склавини силою підпорядкували Лівобережжя, про що говорилося вище. Аналіз усіх категорій знахідок, масового ліпного посуду, жител, поховань приводить до висновку, що основну масу прибульців на Лівобережжя складали слов'яни — носії райковецької культури на її сахнівському етапі. На Правобережжі, зокрема на Поділлі, процеси інтеграції антів та склавинів за археологічними матеріалами спостерігаються вже з кінця VI — початку VII ст.

В. Петрашенко провела статистичний аналіз співвідношення керамічних комплексів пам'яток сахнівського та волинцівського етапів, з одного боку, та відношення їх до кераміки райковецької і роменської культур, з другого. Коефіцієнт подібності основних форм посуду виявився вражаючим. Подібність основних форм ліпного посуду Монастирки Канівського поселення, Сахнівки Житомирського Полісся, Ходосівки, Києва сягає 80—88 %; Волинцівського поселення Житомирського Полісся, Ходосівки, Києва — 81—86 %; Новотроїцького городища, Житомирського Полісся, Пастирського городища, Стецівки — 80—81 %. Авторка підкреслює, що в усіх трьох групах є Житомирське Полісся, тобто класична кераміка райковецької культури. Середній коефіцієнт подібності керамічних комплексів коливається в межах 80—85 %. Якщо врахувати, що І. Русанова тим же методом довела пряме переростання пам'яток празько-корчацької культури в райковецьку, то не можна не погодитися з обома дослідницями в тому, що населення, яке створило празько-корчацьку і райковецьку культуру в процесі розселення та асиміляції носіїв пеньківської культури антів, було також основним творцем волинцівської та роменської культур. В. Петрашенко посилює свою тезу і прикладами влаштування інтер'єрів жител.[25] Усі наведені нами дані повністю спростовують спроби поселити на Дніпровському Лівобережжі вихідців із Поволжя — носіїв іменьківської культури. Археологія засвідчує поступове розселення слов'ян із верхнього Дніпра на Волгу, а не навпаки.

Таким чином, ні сарматських росомонів, ні Ruzzi (русів) "Баварського географа" у світлі проведеного багатьма дослідниками аналізу писемних та археологічних джерел неможливо визнати творцями східнослов'янського Каганату русів. Археологічні матеріали Середнього Подніпров'я VI—X ст., зокрема скарби мартинівського типу і волинцівсько-роменська культура, співвідносяться відповідно з антами Йордана Прокопія та сіверянами "Повісті врем'яних літ". На нашу думку, такого племінного утворення, яке поглинуло інші східнослов'янські племена, за Б. Рибаковим у кінці IV—VIII ст., а за В. Сєдовим у IX ст. і створило східнослов'янську єдність — основу майбутньої давньоруської народності — на Середньому Дніпрі не існувало.

Історична картина, змальована літописцем Києво-Печерської лаври, і надалі залишається найбільш реальною і неспростованою.

[24] *Ляпушко И. И. Городище Новотроицкое. — МИА, вып. 74, М.—Л., 1958. — С. 356—366; Його ж: Днепровское Лесостепное Левобережье в эпоху железа. — МИА № 104, М.—Л., 1961.— С. 356—366.*

[25] *Петрашенко О. В. Вказ. праця. — С. 233.*